

Col·lecció la Talaia, 13
Catalunya efímera

Edicions Sidillà SL
Carrer Catalunya, 4
La Bisbal d'Empordà 17100
info@edicionssidilla.cat
www.edicionssidilla.cat

© del text: Assum Guardiola
© del pròleg: Tomàs Molina
© de les fotografies: els seus autors · Algunes sota llicència Creative Commons
© idea original: Edicions Sidillà

Disseny i maquetació: J. Pujadó
Correcció: Xavier Cortadellas

Primera edició: maig 2019
L'edició d'aquest llibre ha rebut una subvenció de la Diputació de Girona.



Diputació de Girona
221 municipis

ISBN: 978-84-949281-4-7

Dipòsit legal: GI 615 2019

Tots els drets reservats. Si voleu fotocopiar parcialment aquest llibre, feu-ho legalment contactant amb CEDRO:
932720445 o cedrocat@cedro.org

ASSUM GUARDIOLA

Catalunya efímera





























La Bisbal d'Empordà, 2019

Als meus pares, Carme i Miquel, que em van ensenyar a estimar el país.

A l'Eva, per tots els viatges que emprenem juntes.

Sumari

9		Pròleg de Tomàs Molina
12		Mirar el detall. Assum Guardiola
14		Les orquídiades de la Vall d'en Bas. Petites joies en un paisatge únic. La Garrotxa
24		La Ribera en rosa i blanc. La Ribera d'Ebre
34		Balenes a la vista! El Garraf
44		Petit país groc. La Selva
54		Ocells de pas a la desembocadura de la Tordera. El Maresme
64		L'eclosió dels triops al clot d'Espolla. Des de sempre fins a l'eternitat. El Pla de l'Estany
74		Esclat de vida. Tortugues a l'Albera. L'Alt Empordà
84		El brunzit de les abelles. A la recerca de la flor del taronger. El Baix Ebre
94		El cromatisme dels camps de cereals. La Segarra
104		La llum de les estrelles en el cel més fosc. La Noguera
114		La primavera més efímera. A la recerca del bàlec. Cerdanya
124		Aigua i flors alpines a les valls després del desgel. Val d'Aran · L'Alta Ribagorça
134		El temps de les cireres. El Baix Llobregat
144		Pelar el suro, ofici, paisatge i història a les Gavarres. El Baix Empordà
152		Un paisatge de regadiu i secà. El Pla d'Urgell. L'Urgell
160		Va de vinyes, de préssecs i de l'elogi de la lentitud. L'Alt Penedès
170		Anellament de cries de flamencs al delta de l'Ebre. El Montsià
180		L'enforcadura del Pedraforca. Corona d'or irradiant la flama. El Berguedà
190		Colors de tardor, boira i mar de núvols al santuari de Bellmunt. Osona
200		Esclat lila. La recuperació del safrà. La Baixa Segarra
210		Crits de reclam a la reserva de Boumort. La brama del cérvol. El Pallars Jussà
220		Ceps d'aram. El Priorat
230		Vida a l'estepa. Les Garrigues
240		La geometria de les vinyes i el paisatge mediterrani al tombant de l'hivern. L'Alt Camp

Pròleg

La natura sempre té la meravellosa capacitat de sorprendre'ns.

Tant se val que any rere any els fenòmens naturals es repeteixin, és igual que dia rere dia torni a sortir el Sol o que s'amagui la Lluna, la natura té la capacitat de sorprendre'ns sempre.

Jo soc urbanita, he nascut en una ciutat i hi he viscut sempre, i potser per això la natura em fascina, però encara m'emociona més descobrir que persones que han viscut sempre prop d'un paisatge natural s'emocionen fins a vessar llàgrimes per un paisatge florit o en el moment màgic de sentir un ocell que torna després de l'hivern.

Sempre he pensat que mirar obre la ment. Mirar amunt desperta la curiositat, mirar en detall fa venir ganes de saber. Obrir els ulls al que ens envolta, ens fa més respectuosos i al

mateix temps més permeables al que passa al nostre entorn.

Avui veiem tantes coses que moltes vegades deixem de mirar-les.

Sovint ens insensibilitzem davant les coses, davant les persones o davant dels paisatges que ens envolten. I encara ens insensibilitzem més davant les necessitats de la gent o dels paisatges. A vegades ens cal un al·licient o una excusa que en ajudi a tornar a descobrir aquelles coses, aquella gent, aquells paisatges que hem deixat de mirar.

Entre nosaltres, ens cal planificar un sopar d'antics companys de classe per ajudar-nos a recordar com ens sentíem quan érem més joves. Ens cal una passejada llarga pels carrers del nostre poble per recordar-nos de la necessitat i del plaer de fer exercici. Ens cal una

estona de xerrada tranquil·la per renovar els llaços de l'amistat.

Aquest llibre, *Catalunya efímera*, és, al mateix temps, una font d'informació, una trobada entre amics i una passejada pel camp.

Hi ha tantes coses que voldríem viure i que no vivim simplement perquè no sabem a on són o perquè no sabem com fer-ho! A vegades, és només perquè no sabem com anar-hi o perquè no sabem si realment nosaltres hi podrem arribar.

També hi ha coses que ens perdem perquè senzillament no sabem que existeixin o, si és que n'hem sentit a parlar, no acabem de treure'n l'entrellat. Sovint necessitem que algú ens aconselli.

Si vostès són uns apassionats de la natura o, simplement, són persones respectuoses i que admiren la natura, aquest llibre els ajudarà a saber què està passant i per què passa en aquests moments. En aquest llibre hi ha unes visions ben efímeres del nostre paisatge. Els dirà a on i quan es poden veure, quan es poden sentir o senzillament quan es poden viure encara que siguin tan fugisseres. I finalment, i molt important si són persones com jo, gent que els va bé tenir unes indicacions precises, els dirà com anar-hi, a on aparcar, el grau de dificultat físic que hi ha per arribar-hi i, fins i tot, els llocs on poden anar a dinar o a on poden allotjar-se.

La natura és un bé preciós que cal preservar. Quan passa una persona pel bosc és molt difícil que es noti el seu pas. Quan moltes persones caminen entre els arbres, s'hi marca un camí molt de pressa. Fins i tot encara que tots siguem responsables i curosos, les persones alterem el paisatge i la natura. Això és un fet.

I òbviament, si ens portem de manera descurada o si no som gens respectuosos, encara són més evidents els efectes que provoquem sobre un territori.

Per això és tan important estar informat quan se surt a la natura. Saber què trobarem quan arribem on anem, saber d'alguna manera com hauria de quedar tot, un cop en marxem.

De la meua època de jove excursionista m'ha quedat gravat al cervell la màxima que ens donaven els nostres monitors: que no s'havia de notar gens que hi havíem anat, que no havia de quedar cap rastre del nostre pas per la muntanya. I això que en l'època que jo feia acampades encara fèiem focs de camp!

Fa temps que s'han hagut de regular moltes coses. Fa temps que fins i tot ha calgut prohibir-ne algunes i posar limitacions a moltes altres. Som molta més gent que quan jo era un jove que sortia a la muntanya i avui tots tenim molta més capacitat per arribar allà on volem. En molt poc temps, podem arribar a la muntanya més amagada encara que hà-

gim sortit des de qualsevol de les ciutats més poblades. Avui disposem de vehicles que ens estalvien la necessitat d'haver de fer una bona caminada per tal d'accedir allà on volem anar. També avui la roba que portem, les motxilles que utilitzem, tot el que necessitem per orientar-nos és molt més lleuger, molt més còmode i molt més adaptat a qualsevol de les nostres necessitats. Aquesta millora i facilitat d'accés a qualsevol lloc ha omplert les zones naturals de moltes persones que no sempre tenen el respecte que caldria tenir-hi.

Però deixeu-me dir que fins i tot aquells que ens considerem respectuosos impactem també a la natura i que no n'hi ha prou a tenir per l'entorn el respecte que tenien els nostres avis perquè ens cal ser molt més respectuosos que no pas ells donat que avui som molts més i que tenim molta més capacitat de fer-nos notar.

Aquest llibre ens ajudarà a aconseguir-ho.

Mirar i gaudir, entenent i estant informat del que es mira, ens deslliura de la necessitat de posseir el que hem vist.

Quan algú s'ha meravellat amb els ulls i amb la ment del color groc del bàlec o dels camps de colza que omplen el paisatge no li

cal tallar res per endur-s'ho a casa seva com si fos un trofeu.

Aquest llibre ens ajuda a entendre que no podem banyar-nos en el gorg preciós d'un riu malgrat que se sigui respectuós per la raó senzilla que som molts els que voldríem fer-ho i que això acabaria malmetent per sempre aquell paisatge.

Aquest llibre ens ajuda a comprendre que podem sentir el bram d'un cérvol, però que ens hem de conformar a veure'ls de lluny perquè el bram és el que fa el mascle quan es vol aparellar amb la femella i, si nosaltres els molestem, finalment no criaran.

Aquest llibre ens ajuda a optar per tenir una actitud activa amb la natura i el paisatge. Així el protegirem.

Aquest llibre ens ajuda a moltes coses, però sobretot ens ajuda a gaudir amb coneixement d'aquelles coses petites i efímeres que passen desapercibudes per la majoria, però que són moments que resten eterns en el fons dels nostres ulls i que podrem reviure cada vegada que agafem *Catalunya efimera* de la prestatgeria i que obrim aquest llibre.

Tomàs Molina és meteoròleg

Mirar el detall

El primer que vaig fer quan els editors em van encarregar aquest llibre va ser, seguint el seu consell, anar a veure l'Ernest Costa, fotògraf i escriptor. L'Ernest viu a Melianta, en una casa aïllada, però gràcies a les indicacions precises que em va donar per telèfon i gràcies al fet que aquest paisatge és el de la meva infantesa i joventut, vaig trobar la casa amb facilitat. L'Ernest em va obrir les portes de casa seva, literalment, i em va rebre en el seu estudi, un temple ple de llum amb parets farcides de llibres que arriben fins al sostre.

De l'Ernest, m'havia quedat gravada una frase que li havia llegit en una entrevista al *Punt Avui*: «Mirem molt, però veiem poc», afirmava. És el mateix, deixant de banda els matisos dels verbs «mirar» i «veure» en cada cas, que diu en Tomàs Molina en el pròleg d'aquest llibre: «Avui veiem tantes coses que moltes vegades deixem de mirar-les». Les paraules mirall de l'Ernest Costa i d'en Tomàs Molina em remetien al concepte de *desfamiliarització*, forjat fa més d'un segle per un senyor rus de cognom impronunciable que vaig descobrir quan estudiava escriptura cre-

ativa. Víctor Shklovski i en el seu escrit *L'art com a artifici* ens ve a dir que, gràcies a l'art, recuperem la sensació de viure, la visibilitat del que ens envolta, rescatem la mirada neta que la vida automatitzada ens fa perdre. L'art ens ajuda a recuperar aquesta mirada atenta.

Quan li vaig explicar el propòsit del llibre que m'havien encomanat, l'Ernest em va obrir un ventall de fenòmens immensos. Recorda les imatges i els seus coneixements del patrimoni paisatgístic i cultural de Catalunya són extensíssims. L'Ernest va ser la clau que em va obrir el llarg recorregut que ha significat l'escriptura d'aquest llibre.

L'altre camí me'l van obrir els meus pares, quan jo era petita i ens posaven, a la meva germana i a mi, dins del 127, primer i, després, de l'R11 i del Patrol, per recórrer Catalunya. Als meus pares els agradava, els hi agrada, sobretot la Catalunya rural, més que no pas la urbana, la Catalunya de viles i pobles petits, de les ermites, dels santuaris, dels boscos i serralades, dels prats i dels estanys. Sobretot recordo els viatges al Berguedà —la

parada a Borredà per esmorzar la coca excelsa d'una fleca que ja no hi és— i una fita a la qual no fallàvem mai: la trobada del Pi de les Tres Branques. Els meus pares, segurament sense tenir-ne la voluntat expressa, em van ensenyar a estimar el país. I jo, aleshores, potser no vaig saber apreciar-ho prou. Les experiències viscudes, de vegades, prenen sentit al cap d'uns anys.

Mirar el detall i procurar que la vida no se'ns escapi a cada moment, com diuen els Manel a la cançó «La bola de cristall»: *Que la vida que ens hem perdut simplement no existeix*. L'escriptura d'aquest llibre m'ha fet pensar en tot això que els hi explico. Totes les persones que m'han ajudat, que són moltes, tenen aquesta particularitat, aquesta llum als ulls de saber mirar i atrapar la vida. Espero haver-los sabut agrair tot el temps que m'han dedicat, d'una manera tan generosa. El tresor més gran que m'emporto és tot el que aquestes persones m'han ensenyat. Gràcies a les seves mirades i a la seva saviesa, els fenòmens efímers proposats en aquest llibre no es perden, existeixen.

Aquests vint-i-quatre fenòmens efímers estacionals, relacionats amb la natura, han estat triats seguint el batec del cor, aquest impuls d'intuïció, d'amor i de veritat que ens mena cap a una direcció determinada. Però, com sempre passa quan proposes una llista concreta d'algun camp determinat, em quedarà la recança de tots aquells fenòmens que, per un motiu o altre, no han acabat sortint. Com saben, tenim un país petit, però extremadament ric i canviant on, a més a més, moltes comarques mostren realitats i paisatges molt diversos. Espero que gaudeixin dels fenòmens proposats, que els visquin i els puguin atrapar amb la mirada, amb una fotografia, amb un escrit, amb un dibuix o amb qualsevol forma d'art que en mostri la bellesa. I també espero que en descobreixin d'altres i que tinguin ganes de compartir-los. És la màgia de contemplar el que és efímer: com que dura poc, en volem atrapar l'essència abans no desaparegui.

Assum Guardiola



Les orquídiades de la Vall d'en Bas.

Petites joies en un paisatge únic



La Garrotxa

Imaginin una vall verda, fresca i plena de salut, esquitxada de rieres i rierols i protegida per cims i carenes. És la Vall d'en Bas, un dels municipis més grans de la Garrotxa i antiga terra remença. En aquesta terra agrícola, formada per vuit pobles envoltats de prats i boscos de fagedes i rouredes, hi floreixen, durant la primavera i el primer estiu, les orquídiades. En Xevi Béjar, especialista en orquídiades i amfíbis, i l'Elena Bassols, aficionada a les orquídiades i resident a la Vall d'en Bas, ens ensenyaran els secrets d'aquestes flors de bellesa salvatge que associem al que és tropical i exòtic.

Qui regala una orquídiada, regala passió o amor intens. Però no tothom sap que les orquídiades silvestres són una de les famílies de plantes més nombroses i diverses a tot el món, se n'han distingit més de 20.000 espècies, algunes de les quals podem trobar en els prats i boscos de Catalunya. Les orquídiades que floreixen a les nostres latituds són terres-

tres, a diferència de les tropicals, que poden créixer damunt d'arbres i altres plantes. Tal com diu l'Elena, la màgia de les orquídiades és que te les trobes. Això sí, s'ha de tenir l'instint de fixar-se en els detalls.

El que distingeix les orquídiades és un pètal que es desenvolupa més que la resta, el label. Aquest pètal més llarg trenca la simetria radial i és el que atrau els insectes per a la pol·linització. És el cas de les orquídiades del gènere *Ophrys*, que es fan, sobretot, al Mediterrani. Anomenades *orquídiades abelleres*, imiten els insectes per atraure'ls i, així, poder ser pol·linitzades. Els tornen, literalment, bojós. I és que el tema de la pol·linització, basat en l'engany i la seducció, és altament complex i depèn de cada espècie. Una altra de les característiques principals de les orquídiades és que tenen una estructura subterrània, o són bulbs o rizomes, depèn de l'espècie. De fet, la paraula orquídiada prové del grec *Orchis* que vol dir «testicle». Són plantes perennes que perden tota la



La Vall d'en Bas des de coll d'en Bas

© Elena Bassols

part aèria durant gran part de l'estiu, la tardor i l'hivern, però que conserven aquests òrgans soterrats. Aquest tipus d'orquídies, anomenades *geòfits*, és el que trobem a Catalunya.

D'orquídies, com hem dit, se'n fan a tot Catalunya. El període de floració va des del

febrer, als punts més baixos, a principis de juliol, als punts més alts. Es tracta, doncs, de trobar el punt just de floració de cada espècie d'orquídia. La floració dura una setmana o quinze dies. Algunes espècies de l'Alt Empordà, que es fan a prats mediterranis secs, són



Anacamptis pyramidalis
 (Barret piramidal, flor caputxina)
 © Elena Bassols

les primeres que floreixen. Altres classes d'orquídies només apareixen a llocs humits. Ens comenta en Xevi Béjar que les orquídies de bosc són les menys vistoses. Excepte l'orquídia anomenada *sabateta de la Mare de Déu*, per la forma dels seus pètals, que s'assemblen a una sabateta diminuta i fina. És una de les orquídies més grans d'Europa i és una espècie



Serapias lingua (Llengua de gall)
 © Elena Bassols

protegida. Per això no se n'acostuma a indicar la localització exacta i per això en Xevi no ens explicarà a on és, somriu. A la Vall d'en Bas, d'hàbitat divers fet de codinars, fagedes i terrenys molt fèrtils, s'hi han trobat més de trenta espècies diferents d'orquídies que floreixen, sobretot, en prats.

Quedem amb en Xevi a principis de juliol. «Massa tard», ens repeteix. I sí, és cert: la

